

УДК 343.84

*Лазаренко Л. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач сектору з організації
науково-дослідної роботи Інституту
кримінально-виконавчої служби*

ЗАСТОСУВАННЯ РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ ЯК УМОВА УСПІШНОГО ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Проаналізована сучасна кримінально-виконавча система України, а також зазначені шляхи реформування Державної кримінально-виконавчої системи на шляху до європейської інтеграції. Висвітлюються окремі положення Плану дій Ради Європи для України, яким передбачено реалізацію Проєкту 2. 1. 3: «Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні», Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 рр. та Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр.

Ключові слова: кримінально-виконавча система; впровадження пробації, покарання; виправлення і реабілітації засуджених; позбавлення волі; реалізаційний підхід.

Проанализирована современная уголовно-исполнительная система Украины, а также указаны пути реформирования государственной уголовно-исполнительной системы нашего государства на пути к европейской интеграции. Освещаются отдельные положения Плана действий Совета Европы для Украины, которой предусмотрено реализацию проекта 2. 1. 3: «Поддержка реформы пенитенциарной системы в Украине», Стратегии государственной кадровой политики на 2012–2020 гг. и Государственной целевой программы реформирования Государственной уголовно-исполнительной службы на 2013–2017 гг.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная система; внедрение пробации; наказание; исправление и реабилитации осужденных; лишение свободы; реализационный подход.

Постановка проблеми. Сучасна кримінально-виконавча система України функціонує в умовах реформування кримінально-виконавчого законодавства, спрямованого на вдосконалення порядку та умов виконання покарань, на подальшу гуманізацію пенітенціарної політики в цілому, а також на ви-

правлення засуджених, повернення їх до суспільства в якості законослухняних і повноправних громадян, попередження нових злочинів зокрема.

Постановка завдання. Висвітлення сучасної проблематики застосування реабілітаційного підходу під час виконання кримінальних пока-

рань як умову успішного виправлення засуджених в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему функціонування системи виконання кримінальних покарань висвітлено у працях таких учених, зокрема: О. І. Бажанова, І. Г. Богатирьова, Є. С. Брашніної, В. М. Бризгалова, А. І. Васильєва, О. І. Галінського, Т. А. Денисової, О. М. Джузи, М. А. Дутова, П. П. Козлова, О. Г. Колба, Ю. В. Нікітіна, О. І. Плужник, Р. М. Підвисоцького, Г. О. Радова, М. О. Стручкова, М. І. Ткаченка, Е. В. Тураєва, С. Я. Фаренюка, С. В. Царюка, І. В. Шмарова, В. Є. Южаніна, І. С. Яковець та багатьох інших. Водночас зміни у суспільно-політичному курсі країни, прагнення привести вітчизняне законодавство у відповідність європейським нормам і стандартам та широке різноманіття інших чинників, відроджують актуальність проведення подальших досліджень у цьому напрямку [11, с. 357].

Виклад основного матеріалу. Проблема реабілітації тривалий час перебуває в центрі уваги кримінологів і фахівців у галузі кримінально-виконавчого та кримінального права. Для початку звернемо увагу, на поняття «ресоціалізації» як соціально-правову категорію неможливо розглядати, не аналізуючи такі поняття як «реабілітація» та «адаптація», які часто трапляються в юридичній літературі та взаємопов'язані між собою. Реабілітація тісно пов'язана з ресоціалізацією, але зосереджується виключно на постпенітенціарному періоді, тобто після звільнення засудженого, коли звільнений проходить знову процес адаптації – шукає роботу, житло, встановлює соціальні зв'язки, навчається в

освітніх закладах, на курсах тощо. Ресоціалізація ж більш широке поняття, ніж реабілітація, оскільки охоплює і пенітенціарний період, тобто термін відбування покарання в місцях позбавлення волі. На наш погляд, під ресоціалізацією засуджених необхідно розуміти процес відновлення особи, яка вчинила злочин і засуджена до покарання, як соціалізованого члена суспільства, що здійснюється на основі застосування до неї комплексу правових, організаційних, психолого-педагогічних, виховних та інших заходів впливу на різних етапах кримінальної відповідальності з метою недопущення здійснення повторних протиправних діянь і повернення її до самостійного загальноприйнятого соціального життя в суспільстві [15, с. 261].

Актуальність проблеми виправлення і реабілітації засуджених до позбавлення волі зумовлена і тим, що зростає кількість засуджених, які не мають професії, освіти, соціально корисних зв'язків, залишається незмінно високим рівень рецидиву. Подальше вдосконалення процесу виправлення та реабілітації має бути спрямоване на перетворення пенітенціарної системи в реабілітаційну систему, яка сприяла б фізичному та духовному оздоровленню засуджених, підвищенню їх професійного та освітнього рівня, поверненню їх до чесного життя.

Реформування Державної кримінально-виконавчої системи нашої держави є головним завданням на шляху до європейської інтеграції України та формування моделі ефективною країни, де визначальною характеристикою є європейські стандарти функціонування.

Саме на це спрямований Проект Ради Європи та Європейського Союзу «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні», який був презентований 3 липня 2015 року в Україні.

Метою цього проекту є: по-перше, активне застосування реабілітаційного підходу при виконанні кримінальних покарань у відповідності до європейських стандартів та досвіду; по-друге, удосконалення процедур та практики проведення внутрішніх в'язничних інспекцій та механізму розгляду скарг засуджених, що включатиме рекомендації щодо процесу аналізу звітів інспекцій; проведення практичного навчання для служби інспекторів; аналіз чинного механізму розгляду скарг, рекомендації щодо можливостей його удосконалення; перегляд Кодексу поведінки для працівників пенітенціарних установ; перегляд посібників та методик навчання персоналу з питань прав людини [5].

Більше того, започаткування Проекту зумовлено необхідністю більш якісного виконання рекомендацій Європейського комітету проти катувань, рішень Європейського суду з прав людини і рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи у галузі прав людини.

Отже, наша країна як член Ради Європи бере участь у розвитку та дотримання загальноєвропейських принципів, зокрема, при здійсненні пенітенціарної політики. Статтею 71 Європейських пенітенціарних правил визначено перелік відомств, яким не можуть бути підпорядковані пенітенціарні установи, а саме: «військовому відомству, поліції або відомству кримінального розслідування» [6].

Реабілітаційний підхід у ресоціалізації осіб, які скоїли правопорушення, передбачає забезпечення їх позитивної соціальної адаптації до умов життєдіяльності шляхом поєднання нагляду за поведінкою засуджених та соціальної роботи. Реабілітаційний підхід впроваджується в різних моделях пробації країн Західної й Центральної Європи, а також Північної Америки.

Питання основних засад впровадження пробації та її застосування розглядаються у працях Н. Татта, Д. Вітфільда, Д. Ягунова, В. Захаря, О. Беци та інших науковців [1–4].

Сьогодні в країнах Західної Європи використовуються різні моделі пробації. Традиційна модель пробації передбачає створення окремої установи – служби пробації, на базі якої проводиться основна робота із ресоціалізації засуджених.

Інша модель пробації передбачає передачу функції контролю та соціального супроводу засудженого загальним соціальним службам, громадським організаціям або навіть окремим особам.

Прогнозується, що за результатами реалізації положень Концепції умови тримання засуджених в Україні будуть приведені у відповідність до європейських стандартів, буде запроваджена процедура досудової пробації (визначення найбільш ефективного для даної особи виду покарання – позбавлення волі чи іншого альтернативного покарання – на основі прогнозу подальшої поведінки особи та можливостей її виправлення у в'язниці чи на волі), створено систему якісної медичної допомоги засудженим та механізм соціальної реабілітації засуджених, повернення їх до самостійного загальноприйнятого соці-

ально-нормативного життя в суспільстві. Будуть також створені умови для залучення засуджених до праці, відшкодування ними завданих злочином збитків та інших майнових зобов'язань, створення служби пробації (покарання без позбавлення волі), формування кадрової політики відповідно до Європейських пенітенціарних правил [10].

Практичні кроки у напрямку модернізації пенітенціарної системи в Україні на основі верховенства права, поваги до основних прав і демократичних цінностей та стандартів Європи було здійснено Україною в 2011 році в Комітеті міністрів Ради Європи. Так, 2011 р. було прийнято План дій Ради Європи для України, яким передбачено реалізацію Проекту 2. 1. 3: «Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні». У рамках проекту реалізуються конкретні заходи, спрямовані на розвиток діяльності органів державної влади і неурядового сектору з питань впровадження в Україні елементів служби пробації, удосконалення менеджменту установами й органами виконання покарань, слідчими ізоляторами. Рушійним кроком запровадження сучасної моделі управління і функціонування органів та установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, забезпечення їх кваліфікованим персоналом стало підписання Президентом України Указу від 8 листопада 2012 р. № 631 «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України» [7, с. 133–134].

Європейська система пробації має такі особливості:

рішення щодо направлення особи на пробацію вноситься судом і

пов'язується з умовами та вимогами до поведінки засудженого. Серед таких умов є перебування під наглядом офіційної особи (офіцера пробації), установи, соціальної служби або окремої особи з числа соціального оточення засудженого; утримання від скоєння повторних правопорушень, обов'язкове працевлаштування та систематична трудова діяльність або навчання; заборона змінювати місце проживання та пересування без дозволу особи, що наглядає за засудженим; систематичні відвідування установи, що здійснює пробацію, за затвердженим судом графіком;

пробація передбачає індивідуальний підхід до кожного засудженого, вивчення його персональних особливостей, проблем та потреб, виявлення особистих чинників та соціальних обставин, що заважають його соціальній адаптації і можуть спричинити порушення умов звільнення та складання відповідного плану роботи з його реабілітації;

здебільшого особа, яка здійснює пробацію, є професійним працівником. Офіцер пробації поєднує у своїй діяльності по відношенню до засудженого три функції: представника правосуддя, який контролює поведінку засудженого; менеджера роботи із засудженим, що координує діяльність інших фахівців, служб і волонтерів, залучених до роботи з соціальної реабілітації та ресоціалізації засудженого; соціального працівника, який здійснює соціальний супровід засудженого. Крім того, офіцер пробації, як правило, виконує ще й виховну роль, переконує засудженого у необхідності дотримуватись певних умов та обов'язків та навчає як треба поводитись у тих чи інших ситуаціях.

Отже, основними чинниками позитивного впливу реабілітаційного підходу на особу засудженого є:

перебування під інтенсивним наглядом працівника служби пробації;

насиченість реабілітаційних заходів та їх спрямованість на подолання соціальних і особистих проблем засудженого;

обов'язковість участі засудженого у реабілітаційних заходах;

забезпечення індивідуального підходу до засудженого.

Застосування реабілітаційного підходу щодо осіб, які скоїли злочин, за таких умов дозволяє:

створити умови для їх соціальної реабілітації, а саме: допомогти їм усунути проблеми, пов'язані з їхніми патохарактерологічними особливостями та станом здоров'я, подолати особисті проблеми, набути необхідні соціальні навички та покращити соціальну ситуацію життєдіяльності;

зменшити можливість для скоєння засудженими повторних злочинів або інших протиправних вчинків;

сформуванню мотивацію законослухняного життя та подолання власних проблем.

Окремо, звернемо увагу, на класифікація засуджених до позбавлення волі – багатовекторний і динамічний процес. Вона включає в себе кілька різних етапів, це насамперед первинна класифікація, вторинна класифікація та перекласифікація засуджених. Термін «перекласифікація» засуджених не трапляється в кримінально-виконавчому праві України. У пенітенціарних системах багатьох країн на законодавчому рівні закріплено процес перекласифікації засуджених до позбавлення волі. До прикладу, в США поняття

«reclassification» означає певний процес корекції програми реабілітації внаслідок досягнення запланованої мети (цілей) або зміни поведінки засудженого та інших динамічних критеріїв класифікації (так званих динамічних факторів ризику), внаслідок якої змінюється об'єм правообмежень до засудженого [11, с. 245]. Тобто це процес, в якому місце засудженого в класифікації переглядається періодично, кожних 90 днів, класифікаційною комісією виправної установи, яка змінює або зберігає дійсний статус засудженого в рамках своєї компетенції. Останнє означає, що всі зміни статусу засудженого, умов його тримання та ін. служать джерелами коректування плану реабілітації, періодично в нього вносяться нові розділи, прогнозуються майбутні перспективи [13, с. 154].

Отже, поведінка засудженого дійсно виступає головним елементом, на якому базується весь процес перекласифікації засуджених, вивчення злочинця має сягати не тільки обставин, а й причин його злочину.

Згідно із статистичними даними, опублікованими Державною пенітенціарною службою, до приміщень камерного типу засуджені переводились у 3711 випадках, що на 9 % менше, ніж у минулому році.

Проаналізувавши статистичні дані Державної пенітенціарної служби (ДПТС) України за період 2014–2015 рр., можемо спостерігати зростання числа осіб, переведених до дільниці посиленого контролю. Якщо у I кварталі 2014 р. підготовлено і проведено три засідання апеляційної комісії ДПТС з питань переведення засуджених, за результатами яких було переведено 14 засуджених, то

вже за IV квартал 2014 р. проведено 8 засідань апеляційної комісії ДПС та переведено 121 засудженого до дільниць посиленого контролю [14].

Таким чином, минулі роки для нашої держави стали роком реалізації багатьох прогресивних змін. Указом Президента України від 01.02.2012 р. № 45/2012 було затверджено Стратегію державної кадрової політики на 2012–2020 рр. [8, с. 14]. Цим документом передбачено як одну із пріоритетних державних цілей – підготовку та професійний розвиток керівних кадрів, здатних забезпечити ефективність державної політики у сфері державного управління та лідерство у проведенні адміністративної та економічної реформ [8, с. 14].

Окрім того, Державна пенітенціарна служба взяла досить активну участь у підготовці остаточного варіанта даної Стратегії та врахувала її реалізацію як в поточному, так і в перспективному плануванні своєї діяльності. Наприклад, до Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр. внесено окремий розділ «Підвищення ефективності діяльності персоналу органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів». Реалізація заходів, передбачених Концепцією, розрахована на період до 2017 р. та буде здійснюється шляхом прийняття нового та внесення змін до чинного законодавства України, яке регулює питання діяльності кримінально-виконавчої системи та порядок виконання покарань. Також передбачено здійснити організаційні, методичні та інформаційні заходи, спрямовані на запровадження сучасної моделі управління кримінально-

виконавчою системою, забезпечення її кваліфікованим персоналом, гуманізацію умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту, модернізацію виробничої сфери підприємств установ виконання покарань [9].

Звернемо увагу, що невід'ємною складовою цих заходів є розроблення і впровадження системи реабілітаційних та корекційних програм для осіб, до яких застосовані покарання, не пов'язані з позбавленням волі, та осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також волонтерських програм, заходів постпенітенціарної опіки та соціального патронажу осіб, звільнених із місць позбавлення волі [9].

Висновки. Таким чином, реабілітаційний підхід може бути ефективно реалізований до засуджених за умов включення у план роботи виховних заходів та проведення комплексної роботи із сім'єю засудженого.

У контексті всього зазначеного, виділяємо удосконалення існуючої системи перекласифікації засуджених. Перекласифікація засуджених пов'язана з динамічними факторами ризику, з тими особистісними змінами, які виникають у засудженого внаслідок його адаптації в місцях позбавлення волі. Канадські вчені довели ефективність процесу перекласифікації засуджених, а також те, що вона може слугувати ефективним засобом попередження рецидивної злочинності.

Підбиваючи підсумки цієї статті, звернемо увагу, незважаючи, що наша країна бажає увійти до Європейського Співтовариства, залишається низка основних проблем діяльності пенітенціарної системи, які потребують якомога швидшого вирішення з боку держави сьогодні. На

B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/dip_2014_65_39%20(1).pdf

L. Lazarenko,
*PhD, the head of sector for organization
of research work of the Institute of
criminal-Executive Service*

THE APPLICATION OF REHABILITATION APPROACH TO THE ENFORCEMENT OF CRIMINAL SANCTIONS AS A PREREQUISITE FOR SUCCESSFUL CORRECTION OF THE PRISONERS

The modern criminal-Executive system of Ukraine is functioning in the conditions of reforming of criminal-Executive legislation aimed at improving the procedure and conditions of execution of punishments, on further humanization of penal policy in general, and to the rehabilitation of offenders and returning them to society as law-abiding and full-fledged citizens, prevention of new crimes in particular.

The purpose of this article is to highlight the current problem of rehabilitation approach to the enforcement of criminal sanctions as a prerequisite for successful correction of the prisoners in Ukraine.

The urgency of the repair and rehabilitation of persons convicted to deprivation of freedom due to the fact that a growing number of convicted persons without profession, education, social ties, remains consistently high rate of recurrence. Further improvement of the process of correction and rehabilitation should be aimed at transforming the prison system into a rehabilitation system, which would facilitate physical and spiritual health of the convicts, professional and educational level, return them to honest life.

Reform of the State penal system of our state is a major challenge on the path to European integration and the creation of an effective model of the country where the defining characteristic of the European standards of performance.

Rehabilitation approach in the reintegration of offenders, is to make them positive social adaptation to conditions of life through a combination of supervision over behavior of convicted and social work.

In this article is analyzed the modern penal system of Ukraine, and these ways of reforming the state penitentiary system of our country on the path to European integration. Highlights certain provisions of the Council of Europe Action Plan for Ukraine which provides for implementation of the Project 1. 2. 3: «Support for prison reform in Ukraine», the strategy of personnel policy in 2012–2020. and the State Program of Reforming the State Penal Service at 2013– 2017.

Key words: *criminal-executive system; the introduction of probation; punishment; correction and rehabilitation of prisoners; imprisonment; realizable approach.*

Надійшла до редакції 20.09.2017